

Ochrona wierzycieli w przypadku podziału krajowego spółek kapitałowych

Bartłomiej Kugacz

1. Wprowadzenie

Z dniem 1 stycznia 2001 r., weszła w życie ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (dalej k.s.h.)¹, która zastąpiła dotychczas obowiązujący w polskim porządku prawnym kodeks handlowy. Nowelizacja spowodowała istotne zmiany w zakresie regulacji mechanizmów restrukturyzacji² spółek prawa handlowego. Wprowadzone w ramach tytułu IV k.s.h. instytucje z jednej strony modyfikowały dotychczas dopuszczalne formy restrukturyzacji spółek w k.s.h., z drugiej zaś stanowiły zupełne *novum*. Należy wskazać, że nowe formy restrukturyzacji zaimplementowane do przepisów k.s.h. były odpowiedzią na dynamicznie zmieniające się realia obrotu gospodarczego, które implikowały konieczność zapewnienia właściwych ram prawnych polskim przedsiębiorcom w skali kraju, jak również Europy.

Wskazać trzeba, że jednym z celów, którymi kierował się polski ustawodawca przy konstruowaniu przepisów dotyczących podziału, było dążenie do zapewnienia odpowiedniego poziomu ochrony

¹ Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. nr 94, poz. 1037).

² Przez pojęcie restrukturyzacji na gruncie niniejszego artykułu należy rozumieć łącznie, podział i przekształcanie spółek.

wierzycieli³, ponieważ procedura podziału stwarza ryzyko przypisania do jednej ze spółek zobowiązań bez uzyskania majątku wystarczającego na ich zaspokojenie⁴, co tworzy tak zwane centra zysków i centra strat⁵. Wskazać należy, że procedura podziału w dalszym ciągu budzi kontrowersje⁶, dlatego też tematyka niniejszego artykułu jest wciąż aktualna z uwagi na coraz większą liczbę transformacji podmiotowych, zarówno krajowych, jak i transgranicznych.

2. Pojęcie podziału spółki oraz wierzyciela

Punktem wyjścia dla dalszych rozważań jest poczynienie podstawowych uwag w zakresie podziału spółek uregulowanych w k.s.h. oraz dokonanie analizy pojęcia wierzyciela korporacyjnego.

Kodeks spółek handlowych w art. 529 reguluje tryby reorganizacji spółek w drodze podziału. Co do zasady tryby podziału podlegają zasadzie *numerus clausus*, a przepisy regulujące zagadnienia związane z reorganizacją mają charakter bezwzględnie obowiązujący z uwagi na potrzebę ochrony interesariuszy⁷.

Analizując pozycję prawną wierzycieli spółek uczestniczących w procedurze podziału należy wskazać, że wierzyciele nie stanowią jednorodnej grupy. Ich sytuacja oraz oczekiwania mogą się znacząco

³ R. Adamus, B. Groele (red.), *Kodeks spółek handlowych. Krajowe i transgraniczne transformacje podmiotowe spółek prawa handlowego. Nowelizacja z 16.08.2023 r.*, Warszawa 2024.

⁴ J. Jastrzębski, *Ochrona wierzycieli spółki kapitałowej w przypadku podziału krajowego i transgranicznego*, „Progress” 2021, nr 9–10, s. 13–27.

⁵ A. Kidyba, *Art. 546*, [w:] *Komentarz aktualizowany do art. 301–633 Kodeksu spółek handlowych*, LEX 2024.

⁶ P. Kantorowski, *Możliwość zastosowania skargi pauliańskiej do podziału spółki kapitałowej – wybrane zagadnienia*, „Radca Prawny. Zeszyty Naukowe” 2021, nr 1, s. 159–180.

⁷ R. Adamus, B. Groele (red.), op. cit.

różnić. Różnice dotyczą względnej siły rynkowej wierzyciela, stopnia profesjonalizmu, powtarzalności transakcji, wielkości wierzytelności oraz okoliczności powstania zobowiązania⁸. Wymienione okoliczności implikują konieczność osobnego omówienia sytuacji wierzycieli z podziałem na ich różne kategorie⁹. Wskazać należy, że podział co do zasady przebiega według klucza odpowiadającego cywilnoprawnemu podziałowi źródeł powstania stosunku zobowiązaniowego.

Analizę należy rozpocząć od omówienia podstawowej grupy wierzycieli spółki – jej udziałowców. Wspólnicy są wierzycielami z uwagi na łączący ich ze spółką stosunek prawny o charakterze zobowiązaniowym. Jednak prawa korporacyjne, które wynikają z łączącego spółkę i wspólników stosunku, stawiają tych ostatnich w uprzywilejowanej pozycji w stosunku do pozostałych wierzycieli z uwagi na posiadanie odpowiednich kompetencji przyznanych im przez ustawodawcę do bezpośredniego wpływania na funkcjonowanie spółki. Zatem podstawowe znaczenie ma dychotomiczny podział wierzycieli spółki na wspólników oraz innych wierzycieli¹⁰, którzy ulegają dalszemu podziałowi na wierzycieli tak zwanych dobrowolnych (*voluntary creditors*) oraz deliktowych (*involuntary creditors*).

Wierzycielami dobrowolnymi zazwyczaj są kontrahenci spółek, których odpowiedzialność ukształtowana została na podstawie zawartej umowy. Zatem wierzycielami dobrowolnymi będą podmioty, które z własnej woli staną się wierzycielami spółki. Wierzyciele dobrowolni co

⁸ A. Radwan, *Sens i nonsens kapitału zakładowego – przyczynek do ekonomicznej analizy ustawowej ochrony wierzycieli spółek kapitałowych*, [w:] M. Cejmer, J. Napierała, T. Sójka (red.), *Europejskie prawo spółek. Tom II. Instytucje prawne dyrektywy kapitałowej*, Kraków 2005.

⁹ K. Osajda, *Ochrona wierzycieli spółek kapitałowych w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2017, nr 9, s. 8–19.

¹⁰ P. Sobolewski, *Środki prawne ochrony wierzycieli spółek kapitałowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2011, nr 5, s. 14–26.

do zasady mają świadomość, że spółka odpowiada tylko swoim majątkiem, a wspólnicy nie ponoszą odpowiedzialności za jej zobowiązania.

Kategoria wierzycieli dobrowolnych również nie stanowi jednorodnej „struktury”, bowiem wyróżnia się wierzycieli kontraktowych o słabej oraz mocnej pozycji rynkowej. Do pierwszej z wyżej wskazanych kategorii wierzycieli zazwyczaj zalicza się drobnych dostawców, usługodawców czy pracowników, którzy posiadają ograniczone możliwości oceny ryzyka oraz negocjacji w zakresie adekwatnych dla siebie zabezpieczeń z uwagi na słabszą pozycję ekonomiczną. Z kolei wierzycielami dobrowolnymi o silnej pozycji rynkowej są zazwyczaj kontrahenci o dużym potencjale ekonomicznym. Wierzyciele ci z uwagi na znaczny potencjał ekonomiczny mogą decydować o kredytowaniu spółki, ale również mogą realnie wpływać na treść łączącego ich z dłużnikiem stosunku zobowiązaniowego.

Jeżeli chodzi o drugą grupę wierzycieli, tak zwanych wierzycieli deliktowych, ich wierzytelności wobec spółki powstają w sposób niezależny od ich woli, w związku z czym będą to zazwyczaj wierzytelności, których źródłem są czyny niedozwolone oraz wierzytelności publicznoprawne¹¹.

3. Instrumenty ochrony wierzycieli

Ochrona interesów wierzycieli spółki poddanej procedurze podziału przebiega co do zasady na dwóch płaszczyznach, tj. instytucjonalnej oraz indywidualnej¹². Płaszczyzna instytucjonalna ochrony interesów wierzycieli opiera się na prawie przedmiotowym i ma charakter jedynie prewencyjny z uwagi na to, że nie tworzy bezpośrednio możliwości do indywidualnej ochrony praw podmiotowych poszczególnych wierzycieli.

¹¹ P. Sobolewski, op. cit.

¹² J. Jastrzębski, op. cit., s. 16.

Do ochrony instytucjonalnej przewidzianej w polskim ustawodawstwie zaliczyć można między innymi obowiązki informacyjne nałożone na spółkę czy też obowiązek kontroli planu podziału przez biegłego¹³.

Z kolei ochrona indywidualna opiera się na prawach podmiotowych przysługujących wierzycielom, przez co wymaga ich aktywnego działania celem zaspokojenia roszczeń względem spółki. Indywidualna ochrona interesów wierzycieli może zatem być realizowana między innymi w drodze żądania zabezpieczenia wierzytelności bądź innych form mających swoje źródło w prawie zobowiązań bądź w stosunkach umownych pomiędzy dzielącymi się spółkami.

Analizę systemów ochrony wierzycieli należy rozpocząć od ochrony indywidualnej, a dokładnie od kluczowych dla niniejszego zagadnienia przepisów usytuowanych w k.s.h. Przepisami o podstawowym znaczeniu dla wierzycieli spółek biorących udział w procedurze podziału są art. 531 k.s.h. oraz 546 k.s.h. Należy wskazać, że art. 531 k.s.h. reguluje skutki podziału spółek, statuując jako model zasadniczy tzw. sukcesję uniwersalną częściową, i ustanawia zarazem w § 3 zd. 3 odpowiedzialność solidarną spółek przejmujących bądź nowo zawiązanych za zobowiązania spółki dzielonej nieprzypisane w planie podziału.

Należy wskazać, że treść planu podziału powinna w sposób precyzyjny określać wszystkie składniki majątku – zarówno aktywa, jak i pasywa – a także prawa i obowiązki spółki dzielonej, które mają zostać przetransferowane na istniejące bądź nowo zawiązane spółki. Należy zauważyć, że w przypadku podziału tak zwanego *sensu stricto*¹⁴ pominięcie konkretnych zobowiązań bądź nieprzypisanie

¹³ M. Żaba, *Skutki transgranicznego łączenia się spółek kapitałowych (studium prawnoporównawcze ustawodawstwa polskiego, czeskiego i słowackiego)*, Warszawa 2019.

¹⁴ Podział *sensu stricto* polega na przeniesieniu całego majątku spółki dzielonej na rzecz innych spółek, już istniejących bądź nowo zawiązanych, w ten sposób, że wszystkie aktywa i pasywa spółki dzielonej zostają rozdzielone pomiędzy te spółki w sposób określony w planie podziału i na zasadach tam wskazanych (tak Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2024).

ich w planie podziału żadnej ze spółek spowoduje znaczne trudności praktyczne w zakresie określenia podmiotu odpowiedzialnego za istniejące, a nie przypisane zobowiązania spółki dzielonej, z uwagi na to, że spółka, którą pierwotnie obciążały te zobowiązania, przestałaby istnieć. Ustawodawca dostrzegł zagrożenie i uregulował w art. 531 § 3 zd. 3 k.s.h. instytucję solidarnej odpowiedzialności, która nie została ograniczona czasowo w stosunku do spółek przejmujących bądź nowo zawiązanych, za wszelkie nieprzypisane w planie podziału składniki majątku.

Z kolei art. 546 § 1 k.s.h. chroni interes wierzycieli przed dobrowolnym przypisaniem w planie podziału składników majątku spółki dzielonej na inne spółki uczestniczące w podziale.

W przypadku dobrowolnego przypisania składników majątku spółki dzielonej na rzecz innych podmiotów uczestniczących w podziale mogłoby dojść do powstania w niektórych spółkach tak zwanych centrów zysków, a w innych spółkach (których sytuacja finansowa wskazuje na konieczność przeprowadzenia postępowania upadłościowego) – centrów start¹⁵. Taka hipotetyczna sytuacja doprowadziłaby do pokrzywdzenia wierzycieli, gdyż spółka, której przypisano w planie podziału niewielki majątek, a wiele zobowiązań, nie byłaby w stanie się z nich wywiązać¹⁶. Ponadto należy wskazać, że odpowiedzialność, o której mowa w omawianym przepisie, ograniczona została wartościowo do wartości aktywów netto przyznanych każdej spółce oraz czasowo do okresu trzech lat od dnia ogłoszenia podziału. Należy jednak wskazać, że art. 546 § 1 k.s.h. nie znajdzie zastosowania do tych zobowiązań spółki dzielonej, które powstały po dniu sporządzenia planu podziału, a przed dniem podziału, ponieważ zobowiązania te nie znajdują swojego opisu w planie podziału żadnej ze spółek przejmujących lub nowo zawiąza-

¹⁵ Z. Jara (red.), *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2024.

¹⁶ J. Jastrzębski, op. cit., s. 17.

nych, chyba że będzie chodzić o zobowiązania istotne, o których mowa w art. 536 § 4 k.s.h.¹⁷

Kolejnym przejawem ochrony wierzycieli w przypadku podziału spółki jest możliwość zabezpieczenia ich roszczeń. Wierzyciele spółki dzielonej oraz spółki przejmującej mogą bowiem zgłosić żądanie zabezpieczenia ich roszczeń. Zgłoszenie roszczenia powinno nastąpić do spółki, która jest dłużnikiem, a więc wierzyciel spółki przejmującej powinien zgłosić się do spółki przejmującej, zaś wierzyciel spółki dzielonej – do spółki dzielonej będącej dłużnikiem. Zgodnie z art. 546 § 2 k.s.h. wierzyciele powinni zgłaszać swoje żądania w ściśle określonym terminie, tj. w okresie pomiędzy dniem ogłoszenia planu podziału a dniem ogłoszenia o podziale. Powyższe zachowanie terminu jest o tyle istotne, że w przypadku gdy spółka nie zabezpieczy roszczenia, wierzyciel będzie mógł żądać dokonania zabezpieczenia przez sąd właściwy według siedziby odpowiednio spółki dzielonej albo spółki przejmującej¹⁸.

Jak już zostało wspomniane, do instrumentów ochrony indywidualnej wierzycieli zaliczyć można również instytucje prawne mające swoje źródło w regulacjach prawa zobowiązań. Jednym z takich instrumentów jest skarga pauliańska. W tym miejscu należy jednak postawić zasadnicze pytanie – czy możliwe jest zaskarżenie w drodze skargi pauliańskiej czynności prowadzących do podziału spółki? Punktem wyjścia dla tak sformułowanego pytania jest analiza charakteru prawnego uchwał podziałowych.

W pierwszej kolejności należy jednak wskazać, że procedura podziału spółki składa się z szeregu uchwał i wniosków. Co istotne, jedyną czynnością procesową są tu wnioski związane z rejestracją podziału w KRS, gdyż wszelkie uprzednie działania stanowią co do zasady

¹⁷ M. Rodzynekiewicz, *Art. 546*, [w:] *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*, wyd. VII, Warszawa 2018.

¹⁸ M. Kasprzyk, K. Krzał-Kwiatkowska, *Art. 546*, [w:] M. Koźuchowski, M. Michalski (red.), *Kodeks spółek handlowych. Łączenie, podział i przekształcanie spółek. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2024.

uchwały organów¹⁹. Warte podkreślenia jest to, że zakres zmian na płaszczyźnie majątkowej spółek nie jest wywoływany samymi wnioskami o wpis, gdyż o tym, które składniki majątkowe przypadają poszczególnym uczestnikom podziału, decydują uchwały. Warto wobec tego przyrzeć się bliżej uchwałom spółek.

W doktrynie prawa cywilnego analizy w zakresie charakteru prawnych uchwał spółek kapitałowych wywołują liczne spory. Dostrzega się znaczne rozbieżności w ich normatywnym postrzeganiu. Z reguły każda uchwała wywiera skutek prawny w postaci zobowiązania innego organu spółki lub osób, które są uprawnione do jej reprezentowania. Jest to wprawdzie skutek odnoszący się tylko do stosunków wewnątrz spółki. W doktrynie podnosi się jednak, że uchwały zgromadzenia wspólników, nawet jeżeli zmierzają do wywołania skutków prawnych, nie należy utożsamiać z czynnościami prawnymi. Trzeba podkreślić, że z reguły z woli ustawodawcy lub samych wspólników uchwała stanowi jedynie element bardziej złożonego stanu faktycznego, który może być uznany za czynność prawną dopiero w przypadku aktualizacji wszystkich tych „elementów”, jak na przykład wpisu do rejestru przedsiębiorców²⁰. Z kolei wedle innego poglądu uchwały osób prawnych można zakwalifikować jako zdarzenia prawne innego typu, jako czynności konwencjonalne *sui generis*²¹. Jednak wydaje się, że argumenty wyrażone w literaturze skłaniają do stwierdzenia, iż uchwały spółek, w tym uchwały dotyczące podziału, nie posiadają przymiotu czynności prawnej. Wniosek ten implikuje zatem podstawę do uznania braku możliwości zastosowania skargi pauliańskiej do ochrony interesu wierzycieli spółki dzielonej, z uwagi na charakter prawny uchwał.

¹⁹ P. Kantorowski, op. cit., s. 172.

²⁰ J. Frąckowiak, *Handlowe czynności kreujące*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2008, nr 12, s. 4–15.

²¹ W. Popiołek, *Charakter prawny uchwał wspólników i organów spółek handlowych*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 9, s. 11–17.

Jeżeli zaś chodzi o instrumenty ochrony instytucjonalnej wierzycieli, należy do nich zaliczyć między innymi obowiązki informacyjne nałożone na spółkę w tak zwanej fazie informacyjnej podziału czy też kontrolę planu podziału przez biegłego. Przed dalszą analizą instrumentów ochrony instytucjonalnej wierzycieli należy wskazać, że proces podziału²² spółek handlowych składa się z poszczególnych etapów, które – choć każdy z nich stanowi zamkniętą całość – przechodzą następczo jeden w drugi. W doktrynie zgodnie przyjmuje się, że proces podziału spółki dzieli się na trzy zasadnicze fazy, tj. fazę czynności przygotowawczych, fazę czynności właścicielskich oraz fazę rejestracji i ogłoszenia o dokonaniu określonej transformacji²³.

W ramach fazy czynności przygotowawczych na spółki biorące udział w procesie transformacji ustawodawca nałożył liczne obowiązki informacyjne, między innymi obowiązek zgłoszenia planu podziału do sądu rejestrowego czy też ogłoszenia planu podziału w Monitorze Sądowym i Gospodarczym. Wskazać należy, że ogłoszenie planu podziału odpowiada zasadzie jawności i transparentności procedury restrukturyzacji podmiotowej spółki handlowej. Zatem ogłoszenie pełni funkcje ochronne względem wierzycieli oraz potencjalnych kontrahentów²⁴. Analizie należy również poddać rolę oraz funkcje, jakie ustawodawca przypisał planom transformacyjnym (planowi podziału). W doktrynie przyjmuje się, że funkcja ta ma charakter informacyjny i realizuje się jako wewnętrzna jawność planu w stosunku do wspólników lub akcjonariuszy i zewnętrzna jawność planu względem osób trzecich, przede wszystkim wierzycieli. Jawność zewnętrzna pozwala wierzycielom ukształtować swoje stanowisko co do praktycznych skutków sukcesji częściowej. Od tej oceny, którą formułuje się na podstawie danych

²² Jak również łączenia czy też przekształcenia.

²³ A. Witosz, A. Kidyba (red.), *Łączenie, podział i przekształcenie spółek handlowych*, Warszawa 2019, s. 87.

²⁴ R. Adamus, B. Groele (red.), op. cit., art. 535.

zawartych w planie podziału, zależy między innymi skorzystanie przez wierzycieli z uprawnień zawartych w treści art. 546 § 1 k.s.h. Funkcja jawności zewnętrznej planu podziału daje z kolei wierzycielom możliwość zapoznania się z zasadami podziału aktywów i pasywów spółki dzielonej z uwagi na redakcję art. 546 § 1 k.s.h. W konsekwencji wiedza ta może stać się podstawą dalszych kroków prawnych, które w opinii wierzycieli najlepiej przyczynią się do ochrony ich interesów.

4. Podsumowanie

Podsumowując, należy wskazać, że ochrona interesów wierzycieli spółki poddanej procedurze podziału ma dwojaki charakter. Płaszczyzna instytucjonalna ochrony interesów wierzycieli opiera się na prawie przedmiotowym i ma charakter jedynie prewencyjny z uwagi na to, że nie tworzy bezpośrednio możliwości do indywidualnej ochrony praw podmiotowych poszczególnych wierzycieli. Natomiast ochrona indywidualna opiera się na prawach podmiotowych przysługujących wierzycielom, przez co wymaga ich aktywnego działania celem zaspokojenia przysługujących im względem spółki roszczeń.